

נייר עמדה זה עוסק בשאלה מדוע וכיצד יש לחנך לערכים בעידן הפוסט מודרני, תוך התייחסות לאתגרים שבחינוך לערכים בעידן חדש זה, וכן לקשיים הייחודיים שעולים בחינוך לערכים בישראל. בנוסף, נבחן גם את ההשפעה שיש לגלובליזציה על חינוך וערכים, ונציג שתי דרכים לחינוך לערכים תוך עמידה על יתרונותיהן המרכזיים. לבסוף, נבחר חלופה אחת ונסביר מדוע היא עדיפה על פני הדרך השנייה.

ערכים מוגדרים כעקרונות נעלים שאנשים מקבלים על עצמם, ומהווים אמות מידה ועקרונות פעולה על פיהם אנו מודדים את עצמנו ואת הזולת. ערכים יכולים להיות כבוד לאחר, אחריות, אמינות, מניעת אלימות, שוויון, צדק, חירות ועוד. ערכים הם אידיאלים שראוי לשאוף אליהם ולהוקיר אותם, והחינוך לערכים יוצר איזשהו "טוב משותף" אליו מעוניינים להגיע כלל המשתתפים במעשה החינוכי, והוא הבסיס לחברה מתוקנת ויציבה. התפיסה של חינוך לערכים היא מבנית, בדגש על ערכים של כלל החברה האזרחית, ולכן תוכניות לחינוך לערכים הן כוללניות ואמורות להתאים לכלל המגזרים בחברה על מנת ליצור את הבסיס המשותף (אבינון, 1999, טופול, 2019: 3).

נושא החינוך לערכים קשור בתרבות ובפוליטיקה של מדינות. כל המדינות עוסקות בחינוך לערכים כחלק ממרכז העשייה של בית הספר, אך בניגוד להצלחה לימודית שניתן להשוות אותה במבחנים בינלאומיים, תוכניות הערכים והמניעים שלהן שונים זה מזה ולעתים אף הפוכים זה לזה. כך למשל, התפיסה הלאומית שואפת לחינוך אחיד ולכך שקבוצות המיעוט יתאימו את עצמן לתרבות המרכזית, לעומת התפיסה הרב תרבותית אשר מכירה בשוני בין קבוצות ובאפשרות קיומן של מערכות ערכים שונות במקביל באותה החברה (טופול, 2019: 3).

המניעים לחינוך לערכים מתחלקים לארבע תפישות שונות: התפישה הלאומית, התפישה הרב תרבותית, התפיסה המבוזרת והתפישה ההתנהגותית. המניע של התפישה הלאומית הוא יצירת אזרחים נאמנים ומחויבים למדינת הלאום. ערכים מרכזיים בתפישה זו הם ערכים פטריאטיים המעידים על הקשר ללאום ולמדינה והם כוללים הגנה על ביטחון המדינה, והיכרות עם ערכי הדת והמורשת של המדינה. לדוגמה, שתי מדינות שמחנכות לערכי מדינת הלאום הן ישראל וצרפת, אך ישראל מחנכת לציונות על בסיס ערכי מגילת העצמאות, ואילו צרפת מחנכת לחילון על בסיס ערכי הרפובליקה שנקבעו לאחר המהפכה הצרפתית (טופול, 2019: 3-4).

המניע בתפישה הרב תרבותית הוא התחשבות בקבוצות שונות במדינה וכבוד לכל התרבויות ומערכות הערכים השונות ללא הכרעה ביניהן. ערכים מרכזיים בתפישה זו הם פלורליסטיים וכוללים היכרות עם נרטיבים שונים להיסטוריה, היכרות עם דתות שונות וסובלנות בהקשר הדתי לאומי. הרצון בתפישה זו הוא להכיר ולהכיל את השונה. בתפישה המבוזרת, המניע הוא להתאים את תכונות התלמיד כך שיוכל להשתלב בעתיד בחברה. כל בית ספר לוקח חלק בעיצוב תוכנית הערכים המתאימה לתלמידיו, כאשר ערכים מרכזיים בתפישה זו הם ערכים גלובליים שכוללים יצירתיות, חשיבה חיובית, יזמות ואחריות (טופול, 2019: 4).

ולבסוף, המניע בתפיסה ההתנהגותית הוא יצירת אנשים טובים אשר יפעלו באופן מיטיב עם עצמם ועם אחרים. ערכים מרכזיים בתפישה זו הם חברתיים וכוללים כבוד לאדם ולחברה, עזרה ונתינה לזולת, אדיבות וסובלנות. התפישה רווחת במדינות בהן ההתמקדות היא בהתנהגותו הטובה של האדם מתוך אמונה כי התנהגות זו משרתת את החברה והמדינה כולה. מניע נוסף שמשותף להרבה מדינות הוא הרצון לחנך את התלמידים על רקע של פיחות ערכי בין הדורות, כיוון שמחקרים מראים כי הדור הצעיר יותר

נוטה להיות מעורב בהתנהגות אנטי חברתית כמו למשל שימוש בסמים ואלכוהול, פעילות עבריינית, ירידה בשיעור ההשתתפות הפוליטית ויכולות חברתיות נמוכות (טופול, 2019 : 4).

בסוף המאה העשרים מתחולל בעולם שינוי במבנה החברתי ובתרבות הפוליטית. במצב הפוסט מודרני החדש המתהווה בתקופה זו, מגמות עולמיות ומגמות מקומיות גם יחד מחלישות את יחידת הארגון והזהות המרכזית שאפיינה את התקופה הקודמת והיא מדינת הלאום. המגמות הגלובליות שוחקות את מדינת הלאום באמצעות שילוב של מגמות על לאומיות טכנולוגיות, כלכליות, תקשורתיות ומסחריות, ואילו המגמות המקומיות שוחקות את מדינת הלאום במישור של שייכות תרבותית, עם הופעתן של הזדהויות תת לאומיות אתניות, לאומניות, גזעיות ותרבותיות (רם, 1999 : 100).

המגמות הגלובליות מביאות עמן גם אתגרים למערכת החינוך, כאשר בתקופה זו מתערערים הדפוסים הרעיוניים והחברתיים שפעלו בעידן המודרני. בעידן המודרני היה קונצנזוס חברתי ותרבותי באשר למטרות שעל החינוך להשיג, כאשר במשך שנים רבות הייתה המטרה לשרת את האידיאולוגיה, התרבות, הערכים, הנורמות והאינטרסים של החברה, ולעצב את הצעירים לאור ערכים אלו. כך למשל, בעידן המודרני היו לחינוך משימות תרבותיות ואידיאולוגיות, שהיו נכסיו המקצועיים והבלעדיים, כמו חיסול הבערות והאנאלפביתיות (יוסיפון, שמידע, 2006 : 12, למפרט, 2013 : 127).

אך בעידן החדש מתערערות ההגדרות של מהות החינוך ומטרותיו כמו גם הקריטריונים הבסיסיים עליהם פועלת המערכת. עקב כך נוצר קונפליקט במערכת החינוך, אשר מצד אחד מודעת לאחריות המוטלת עליה על ידי החברה בעיצוב הדור הצעיר ובהשפעתה על החיים בעתיד, ומצד שני, אין לפנייה מודל חברתי ותרבותי אשר ינחה אותה, בשל קריסת ההיררכיות התרבותיות והערכיות שהיו מוסכמות בעבר. נדמה כי בעידן הפוסט מודרני לא נשארה עוד משימה אחת ברורה שרק החינוך הבית ספרי יכול למלא. אפילו רכישת ידע והשכלה הפכו להיות נגישים יותר מחוץ לבית הספר, ולעתים הדרך אליהם אף פשוטה והגיונית יותר ללא המבנה המסורבל שלו (יוסיפון, שמידע, 2006 : 12, למפרט, 2013 : 128).

בדומה למערכות חינוך אחרות בעולם, גם מערכת החינוך בישראל מתמודדת עם האתגרים והקשיים הנובעים מהצורך להתאים את עצמה לעידן הפוסט מודרני. בישראל, האתגר הוא אף מורכב יותר. עוד משנות התשעים נמצאת החברה הישראלית במשבר עמוק ועוברת שינוי משמעותי, כאשר היא הופכת לאוסף של קבוצות וקהילות ונעה בין קצוות מנוגדים. עם שקיעתם של מוקדי הזהות הישנים : הלאומיות המסורתית והלאומיות המודרנית, נאבקים על החברה שני מוקדי זהות חדשים במאה העשרים ואחת : המגמה הגלובלית : פוסט ציונות אזרחית, והמגמה המקומית : הניאו ציונות הלאומנית (רם, 1999 : 135).

מקור השינויים בעידן זה הוא כאמור במהלכים גלובליים ומקומיים מורכבים, המשפיעים באמצעות מרכיביהם הפוליטיים, הכלכליים והתרבותיים על החברה, בה פועלים מוסדות השלטון המקומיים כמו גם בתי הספר עצמם. מכאן, שפיתוח פרדיגמה חינוכית חדשה ורלוונטית לתקופה